

BORSALARDA MUTAVASSITLAR (1)

(İktisadî ve hukukî inceleme)

Doçent: Bedri GÜR SOY

Giriş: Bir pazar olarak borsa, hususiyetleri teşkilâtli bir pazar. Bu teşkilâtın bir parçası olarak mutavassıtlar.

§ 1 — I Borsalardaki mutavassıtlar — borsaların foksiyonları. Bu foksiyonların gerektirdiği insan malzemesi. Borsalarda mutavassıtlar.

II — Bu mutavassıtların varlığını gerektiren sebepler; Tarihî bakımdan, iktisadi bakımdan, hukukî bakımdan.

III — Borsa mutavassıtlarının hukukî durumları. Ticaret dellâlları. Mukayese.

§ 2 — Memleketimiz menkul kıymetler borsalarındaki mutavassıtlar. A — Acenteler. Hususiyetleri, aranılan şartlar. Vecibeleri. Kontrolleri, borsa meclisi. Meclisin yetkileri. Acente müstahdemleri. B — Coberler ve Kulisyeler.

§ 3 — Paris borsasındaki mutavassıtlar: Agent de Change. Coulissiers, Banquiers, Remisiens. Diğer kredi müesseseleri.

§ 4 — Londra borsasındaki mutavassıtlar. Mavi rozetliler, Broker'lar, Jober'ler, aza üyeler. Attaché'ler. Remisier'ler.

Netice.

GİRİŞ:

Borsa her şeyden önce bir pazardır. Yeni iktisadımıza karakter-

(1) Bibliyografya: Arka sayfaya bakınız.

ristliğini vermiş olan mübadelenin yapıldığı, bu itibarla da arz ve talebi karşılaştığı bir yerdir. Hattâ bu foksiyonu en iyi ifa eden bir merkezdir. İlgilendiği mala ait arz ve talebi bulunduğu bölgeden başlayarak derece derece bütün bir millî ekonomi veya hatta dünya ölçüsünde temerküz ettiren bir pazardır.

Bir pazar olmak itibariyle borsanın iki hususiyeti göze çarpar: Bunlardan biri teşkilâtçı bir piyasa olmasıdır. Diğeri de gayrî maddî bir pazar olması ve bu itibarla vadeli muamelelere geniş ölçüde yer vermiş bulunmasıdır. Bu hususiyetleri borsaları gerek arz ile talebin karşılaşması gerekse bu karşılaşmaya bir mekân teşkil etmesi bakımlarından pazar mefhumunu en iyi temsil eden adeta tipik numuneler haline getirmişlerdir.

Biz bu yazımızda bir pazar olarak hususiyetini teşkil eden teşkilâtın bir kısım — itiraf etmek gerekirse en önemli kısım — üzerinde duracağız. Bu, borsalarda mutavassıtlardır. Önce genel olarak mutavassıtlardan, lüzum ve ehemmiyetlerinden söz açacak sonra memleketimizdeki mutavassıtlardan

-
- Bedri Gürsoy: Borsa ders notları. (1945-1946 ders yılı S. B. O. son sınıf talebesi tarafından teksir edilmiştir) S. 57-70
- S. Robert Milles: La Grammaire de la Bourse, Paris. Flammarion, 1925 S. 94-112
- J. E. Tavre, La Bourse Clairement Expliquée. Paris. Bibliothèque Financière, 1921, S. 97-107 Bilhassa 227-256.
- L. Rollinde de Beaumont Les operations de Bourse, Paris, Recueil Sirey. 1938. S: 79-88, 192-196.
- F. J. Combat. Manuel des Operations de Bourse et des Valeurs Mobilières Paris Edition Berger-Levrault 1932. S. 159-188 ve 347-362.
- J. Condrey ve L. Maure, Eléments de Commerce, Paris, Dunod. 1947 S. 369 ve müteakip,
- J. A. Miquel, Manuel de Finance et de Bourse. Paris Dunod, 1938, S. 37-47
- H. Lanfenburger, Le Commerce et l'organisation des Marchés (H: Truchy'nin başkanlığındaki kollektif iktisat eserinin V inci cildi:) Paris. Sirey 1938. S: 110-205.
- L. Marre, Répétitions Ecrites sur les Bourses de Commerce, Paris, Cours de Droit, 1938-1939, S. 26-44.
- Francis W. Hirsh. The Stock Exchange. London Thornton Bullerworth, 1932 S. 45-76.
- F. E. Armstrong, The Book of the stock Exchange London, Sir Isaac Pitman and sons Ltd. 1934 S. 17-37.
- Harold Wincott, the Stock Exchange, London. Sampson Lov, Marston. Co. Ltd. 1947. S. 53-68
- Leon Say: Dictionnaire d'Économie politique cilt I.
- Encyclapaedia of the Social Sciences. cilt. III ve XIV.
- Larousse du XX e Siècle cilt I.
- Encyclopaedia Britanica cilt V ve XVII.

bahsedeceğimiz. Daha sonra da Fransa ve İngiltere borsalarındaki mutavassitlara ait kısa izahlarda bulunacağız. Bu husustaki düşüncelerimizi de bir netice halinde tesbit etmeğe çalışacağız.

§ 1 — Borsalardaki mutavassitlar.

I — Menkul kıymetler borsaları ferdî mülkiyete ve rekabete yani hürriyet rejimine dayanan ekonomilerin en önemli tesislerinden biridir. Bu gibi topluluklarda iktisadi hayatın temelini teşkil eden ve mübadele şeklinde beliren seçimlerden en önemlisi borsa dediğimiz bu pazarlarda yapılır. Para piyasasında ve sermaye piyasasında biriken paraların kârlı sahalara sevk edilmesi, yeniden kurulan sanayi, ticari ve zirai tesislere yatırılmalarına borsa tavassut eder. Bir memleketin ekonomisi ne kadar gelişmiş ise orada millî gelir o kadar büyük yekûnlara baliğ olur. Tabiatıyla yeni yatırımlar *invertiments* o kadar artar. Meselâ Amerika'da milli gelir 1929 da 87,6; 1933 de 41,9; 1939 da 72 ve 1941 de 99,1 milyar dolar olarak tahmin olunmaktadır. Yatırımlar aynı yıllar için sırasıyla 11,3; 2,2; 6,9; 13,7 milyar dolardır (1) 1941'den bu yana Amerikan millî gelirinin yeniden büyük artmalar gösterdiğine ve onunla birlikte yeni yatırımların da arttığına şüphe yoktur. Fakat eldeki rakam bile modern ekonomide hisse senetleri ve tahviller şeklinde yatırılan paraların önemini göstermek için kâfidir. Bu senetlerin borsalarda alınıp satıldığını düşünmek bu müesseselerin kapitalist dediğimiz hürriyet rejimine dayanan ekonomilerde oynadığı önemli rolü belirtmeğe kâfi gelir. Spencer'in yaptığı gibi sosyal hayatı insan vücuduna benzetmek gerekse borsanın bugünkü ekonomide oynadığı rolü en iyi temsil edecek organ şüphesiz ki kalp olurdu. Bu itibarla borsa doğrudan doğruya istihlal üzerinde ve ihtiyaçların giderilmesi üzerinde müessirdir.

Fakat borsaların rolleri sade bundan ibaret değildir, sermayenin dağılışını sağlamak suretiyle faiz haddi üzerinde de müessir olur. Borsa olmasa yatırımlar şüphesiz ki azalacaktır. Fakat borsanın yokluğundan doğacak tek netice bu değildir. Azalan yatırma ile birlikte faiz haddi de yükselecektir (2).

Ayrıca borsalar iktisadî hayattaki ticarî riski geniş kitleye dağıtmak suretiyle azaltan müesseselerdir. Borsaların karakteristiklerinden birini ve başlıcasını teşkil eden vadeli muameleler ve spekülâsyon bunu mümkün kılar. Sonra konjonktür hareketlerine göre faizi, krediyi ve yatırımları ayarlamak suretiyle de iktisadî hayata istikrar kazandırır. Zira borsalar gerektiği anda her şeyin paraya çevrilmesine imkân verir. Bu sayede buhran

(1) Alec Cairneross, *Introduction to Economics* London, Butterworth, 1944, s. 387

(2) *Encyclopaedia of the social sciences*, cilt XIV, S.397,402 stock exchange adlı makale

devrelerinde görülen kararsızlık ve korku havasını dağıtır. Piyasada kargaşalık çıkmasını önler (1).

Nihayet zamanımızda servet edinmek kadar onu muhafaza etmekte zor bir iştir. Tekniğin ilerlemesi, hergün yeni yeni icatların çıkması zamanımız iktisadi hayatını çok hareketli yapmıştır. Edinilmiş servetleri bu harekete göre ayarlamak ve inip çıkmalarda elden çıkarmamak çok bilgi ve marifet ister. Halbuki herkesin bu bilgilere sahip olmasına imkân yoktur. Borsalar bu hususta da kamunun imdadına koşar. Zamanımızda çok büyük önem kazanmış bulunan menkul kıymetler şeklindeki servetlerin iktisadî hayatın hareketleri arasında ziyaa uğramaması imkânlarını hazırlar.

II — İşte bütün bu sayılan önemli işlerin yapılması geniş bir teşkilâta ve çok sayıda insan uzvunun çalışmasına ihtiyaç gösterir. Borsalardaki mutavassutlar bunlar arasında en önemli yeri işgal eder. Bu yazımızda bu mutavassutları kısaca gözden geçirmeğe çalışacağız. Bu mutavassutların kimler olduklarını tetkike geçmeden önce akla gelebilecek şöyle bir suali cevaplandıрмаğa çalışalım: Acaba bu mutavassutlara neden ihtiyaç vardır?

°1) Bir kere menşeleri itibariyle borsalardaki mutavassutlar ortaçağın fuarlarında ayrı yerlerden gelip fuara çok çeşitli mal, para, örf âdet getiren kimseleri iş hayatında karşılaştırabilmek için beliren zaruretin ortaya çıkardığı bir takım mutavassutlara bağlatmaktadır (2) Aynı zaruret bugün de mevcuttur. Zamanımız borsalarına da çok çeşitli mallar gelmektedir. Gerçi hepsi aşağı yukarı aynı şekil altındadır. Lâkin bir kere yatırılmış paranın menşei, milliyeti bakımından bir kere de yatırılan sahanın ayrılığı bakımından bunun tek şekil altında birbirinden ayrı bir hayli çeşide raslanır. O kadar ki bunları yakından bilen ve takip eden bir mutavassuta ihtiyaç vardır. Şekil altında bir hayli çeşitde raslanır. O kadar ki bunlar yakından bilen ve takip eden bir mutavassuta ihtiyaç vardır.

°2) Sonra sermaye sahiplerinin bir kısmı sermayesini yatıracak kârlı yerler hakkında hemen hiç bir fikre malik değildirler. İş bölümünün ve ihtisasın bu kadar çok ilerlediği bir zamanda herkesin her şeyi bilmesi zaten mümkün de değildir. Bu itibarla kendilerine bu hususta telkinlerde bulunacak bilgiye, mütahassısa şiddetle ihtiyaçları vardır. Borsadaki mutavassutlar bu ihtiyaca cevap veren kimselerdir. Bunların rolleri, para kârlı sahalara

(1) Bedri Gürsoy: Borsa Ders Notları S. B. O. 1945-1946 ders yılı son sınıf öğrencileri tarafından teksir olunmuştur. S. 86 ve müteakip. E. S. S. S. 399

(2) Henry Lonfevburger, le Commerce et l'organisation des Marchés, H. Truchy'in başkanlığındaki iktisat tretesinin V inci cildi, Paris Recueil Sirey, 1938 S. 86 ve müteakip 117 ve müteakip.

yatırıldıktan sonra da bitmez. Müşterileriyle her zaman için teması muhafaza ederler ve onlara haytın ilerleyişi içinde belirecek muhtemel tehlikelerden korunmaları ve servetlerini kaybetmemeleri için de telkinlerde bulunurlar. Üstelik bu kıymetli yardımları ehemmiyetsiz sayılacak komisyonlar karşılığında yaparlar. Bu da borsa mutavassitlarını zarurî kılan hallerden bidir.

°3 Bir üçüncü nokta da şudur: Bir alım satım muamelesinde alıcı ile satıcının psikolojileri aynı değildir. Normal olarak her mübadelede olduğu gibi bir borsa muamelesinde de alıcı almak suretiyle satıcı da satmak suretiyle elindeki mahdut imkânı en iyi şekilde kullandığına kanidir. Halbuki borsalarda vadeli alım satımlarda, spekülâtif muamelelerde, yapılan muamele çok zaman kesin değildir. Bu itibarla psikolojileri farklı olan iki kimse arasına bu mutavassıtın girmesine ihtiyaç vardır.

°4) Kaldı ki borsada muamele yapan kimselerin her zaman yanyana veya karşı karşıya olmalarının ve gelmelerine de imkân yoktur. Zamanımızda hızlaşma vasıtaları son derece gelişmiştir. Herkes istediği şeyleri oturduğu yerde takip etmek imkânına maliktir. Pek tabiidir ki bulunduğu yerden alım satım emri de verebilir ve birbirinden ayrı yerlerde oturan bu alıcı ve satıcıları karşılaştırmak için de mutavassıta ihtiyaç vardır. Bu durumun zamanımızda hem millî piyasadan hem de beynelmilel piyasadan yüzlerle misalini bulmak imkânı vardır. Bugün atkoşuları gibi kumar ve bahis oyunlarını üzerinde bile geniş bir mesafeden iştirak imkânı mevcuttur. Burada oturup İstanbul borsasında mal alıp satmak ise Yenişehir pazarından herhangi bir şeyi almak kadar kolaydır.

°5) Borsalardaki alım satımlar ekseriya mühim yekûnları bulur. Bir muamelede muameleye mevzu teşkil eden yekûn arttıkça tarafların durumu da nezaket peyda eder. Küçük bir alış verişte karşılıklı anlaşmaya kolaylıkla varılabilir. Halbuki büyük bir işde durum aynı değildir. Manav dükkânından bir kilo pırasa satmak başkadır. Meselâ bir çiftçinin bütün bir yılın mahsulünü götürüp pazarda satması başkadır. Mühim alış verişlerde ne alıcı ne de satıcı durumlarını karşı tarafa sezdimek istemezler. Bunun için de bir mutavassıta başvurmak çok zaman en iyi ve kurtarıcı şekildir.

°6) Araya bir mutavassıtın girmesi muhtemel alıcılarla muhtemel satıcılar arasındaki birleşmeleri önler. Buna hususiyle ticaret borsalarında çok raslanır. Meselâ şeker gibi bazı maddeleri istihsal edenler çok zaman aralarında anlaşmalar bulunan büyük işletmelerdir. Bunlara yerine göre tröst ve kartel denir. Bunların alım satım işlerinde aralarında anlaşmaları çok kolaydır. (1) Mutavassıt buna mani olacak en iyi çaredir.

(1) L. Marre, Répétitions Ecrites sur les Bourses de Commerce, Paris, Cours de Droit 1938-1939 S. 30

°7) Nihayet vadeli muamelelerin ehemmiyeti borsaların hususiyetlerini teşkil eden noktalardan biridir. Vadeli bir muamele önce A ile B arasında başlayıp liquidation gününe kadar birçok eller dolaşır sonunda X ile Y arasındaki bir muamele haline gelebilir. Biri diğerini tanımayan, bazan biri diğerinden ayrı iklimlerde yaşayan bu kimseler arasında ticarî bir muamele- nin vücut bulabilmesi için kendisine itimat olunan, sınıf ve memuriyeti ile bu itimadı telkin eden birisinin tavassutuna ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı bor- salardaki mutavasitler karşılamaktadır.

Yukarıdanberi izahına çalışılan zaruretlerin ortaya çıkardığı sınıfın ne kadar lüzumlu olduğunun bir delili de borsa mutavassıtlığının aranılan, kâr- lı ve masraflı bir post, bir vaziyet oluşudur. Gerçi demokrasi her memle- kette borsalara da girmiştir. Yani işe en mütevazî dereceden başlayarak gayret, çalışma, zekâ ve kabiliyet sayesinde ilerleyip borsalarda da en üst mertebeye çıkma mümkündür. (2) Bununla beraber mutavassıtlık pahalı ve paralı bir posttur. Meselâ İngiltere’de dışardan ve mevcut mertebelerden geçmiyerek borsaya girip üye olabilmek için 1400 İngiliz lirası kadar para ödemek lâzımdır (3). Fransa’da Paris borsasında Agent de Change’ların öde- meğe mecbur oldukları teminat Poincoré frangı ile 250.000 frang civarında idi. Ayrıca da 150.000 frang kaydiye ödenmekte idi. Bugünkü rayiç üzerin- den bu rakamlar birkaç milyon frangı bulur. (4). Bizde de buna müvazî hü- kümler mevcuttur. Bunlardan ileride bahsedeceğiz.

III — Borsalardaki mutavassıtların hukuki durumları nedir? Ticaret kanunumuzun 21 inci maddesinde “akidin niyet ve sıfatı nazarı itibare alınmaksızın muhakkak surette ticari” sayılan muamelât arasında yalnız dellâllikten bahsedilmektedir. (5). Kanunun XI inci faslı da ticaret dellâl- liğinden bahsetmektedir, dellâl “bamukavele sureti daimede tarafeynden hiçbirinin eciri hassı olmadığı halde ücret mukabilinde umuru ticariyeden madut mukavelenin akti hususunda akideyn beyninde vesatet ve bu suretle muamelât ticariyenin aktini teshil etmeği san’at ittihaz eden şahıslara” de- nir. (Ticar Kanunu Madde 101). Fakat borsa mutavassıtlığı tıpi tıpına del- lâlîk değildir. Birçok bakımlardan dellâla benzer. Meselâ bir ticarî muame- leye tavassut eder. Hiçbir tarafın ücretli adamı - kanun tabiriyle eciri hassı - değildir. Bu işi bir ücret mukabilinde yapar. Onun tabi olduğu birçok mü- kellefiyetlere tabidir. (Defter tutmak “madde 115” bordo yapmak “madde 102”, müdebbir ve mustakim bir tacir gibi hareket etmek “madde 108” gibi

(2) Harold Wincolt, adı geçen eser S. 54

(3) Harold Wincolt, adı geçen eser S. 57

(4) J. A. Miquel, adı geçen eser S. 38

(5) E. Hırş, notlu Ticaret Kanunu, Akay Kitabevi Ankara, İstanbul, 1946 S. 21

şeyler ticaret dellâllığında da borsa mutavassıtlarında da görülen müşterek taraflar ve mükellefiyetlerdir.) Yanız borsa mutavassıtı taraflarla mukavele suretiyle iş görmez. Sonra da vazifesi sadece bir dellâlin yaptığı tavassuttan ibaret değildir. Bundan çok daha ileridir. Mesuliyetleri daha büyüktür. Bu itibarla da tâbi olduğu mükellefiyetler, üçüncü şahıslara karşı tanınmış teminat hükümleri çok daha kuvvetlidir.

Borsalardaki mutavassıtların hak ve vecibelerini yani bunların hukuki statülerini tayin ve tesbit etmek bakımından dünya memleketlerini iki gruba ayırmak mümkündür. Bir kısım memleketlerde borsalar bir mesleği teşekküldür. Ve bu mesleği teşekkülün koyduğu nizam ve kaidelerle idare olunur. İngiltere'de durum böyledir. Dünyanın ikinci dünya harbine kadar en mühim ve en büyük borsası olan Londra borsası bu şekilde idare edilmektedir. (1). Amerika'da da 1934 tarihli kanunun (Securities Exchange Act) teşriine kadar durum İngiltere'dekine çok müşabih idi. (2). Fakat bu kanun Amerika'yı borsaların ve borsa mutavassıtlığının devlet tarafından tanzim edildiği ikinci grup memleketler arasında soktu. Fransa, Almanya, Türkiye ötedenberi bu memleketler arasında yer almaktadırlar. (3). Fakat her yerde borsa mutavassıtlarının hukuki durumları benzer kelimelerle tesbit ve tanzim edilmiş değildir. Fransa'da Ticaret Kanunu bu mutavassıtlar hakkında özel hükümler vazetmiştir. Ayrıca borsa kanununun hükümleri de mahfuz tutulmuştur. (Fransız Ticaret Kanunu madde: 14-86). Bu itibarla biz bunları nev'i şahsına mahsus, ayrı bir nevi ticari mutavassıtlar saymak ve kendi kanunlarındaki tabi oldukları özel hükümleri tesbit etmekle iktifa edeceğiz.

§ 2 — Memleketimizde menkul kıymetler borsalarındaki mutavassıtlar.

Memleketimizde borsalar 1947 sayılı menkul kıymetler ve kambiyo borsaları kanunu ile tanzim edilmiştir. (4) Bu kanunun bir de nizamnamesi vardır (5). Bu kanuna göre borsa "Devlet vilâyet ve belediyeler tarafından çıkarılan istikrazlar, esham ve tahvillerle hazine bonalarının, Türk Anonim Şirketleri tarafından çıkarılan esham ve tahvillerin ve borsaya kabulüne Maliye Vekâletince müsaade edilen ecnebi esham ve tahvilleriyle nukut ve kambiyoalarının, alınıp satıldığı yerlerdir".

(1) Harold Wincott, adı geçen eser S. 29 ve müt.

(2) Encyclopaedia of the social sciences cilt XN S. 397

(3) J. A. Miquel, adı geçen eser. S. 37

B. Gürsoy: adı geçen borsa ders notları S. 59

(4) 3 üncü tertip düstur cilt 15 S. 891

(5) 3 üncü tertip düstur cilt 15 S. 1889

Buralara giren ve muamele yapan kimseler iki kısma ayrılır: 1) aslî azalar, 2) Kayıtlı azalar. Borsa mutavassıtları bu iki zümre arasında taksim olunmuştur. Aslî azalar acentalardır. Goberler, Kolisyeler kayıtlı azadandırlar. Şimdi sırasıyla bunları gözden geçirelim:

A — Acentalar.

Bunlar borsanın aslî azasıdırlar. Bizim borsalarımızdaki en önemli mutavassıtlar bunlardır. Bunlar kendi adlarına iş yapamazlar: Müşterilerinden aldıkları emirleri icra ederler. Acentalar şayanı itimat kimselerdir. Muayyen teknik bir bilgiye de sahiptirler. Seçim şekilleri onlara bu bilgiyi sağlayacak ve itimadı temin edecek şekilde sıkı tutulmuştur. Kanunumuza göre Türk borsalarında acanta olabilmek için:

- °1 — Türk olmak,
- °2 — 25 yaşını bitirmek ve fiili askerliği yapmış olmak,
- °3 — En az resmî bir liseden veya orta ticaret okulundan yahut Hükümetçe tasdik edilmiş aynı derecede bir mektepten mezun bulunmak,
- °4 — En az bir yıl müddetle borsada veya diğer mali veya ticari bir müessesede çalışmış olmak,
- °5 — Şeref ve haysiyetini gideren bir mahkûmiyeti bulunmamış,
- °6 — İflâs etmiş olmamak,
- °7 — Hacedilmiş veya kamu hizmetlerinden alıkonulmuş olmamak, lâzımdır.

Bu şartları haiz olan bir kimse acanta olabilmek için bir dilekçe ile borsa komiserliğine müracaat eder. Yukarıda da bir vesile ile söylediğimiz gibi memleketimizde borsalar kabul edilmiş bir kanunla kurulmuş bulunmaktadır. Bu itibarla devletin sıkı müdahalesine tâbidir. Hattâ memleketimizde hususi sebepler dolayısıyla (1) bu kontrol diğer memleketlerden daha ileri götürülmüştür. Devletin borsa yanında bir komiseri vardır. Bu komiser borsanın idaresinde, çalışmasında önemli bir rol oynar. Aşağıda bahsedeceğimiz Borsa meclisinin aldığı kararları tasdik eder. Keza acentalık için vaki müracaatlar da burada yapılır. Müracaat sahibi yukarıdaki şartları haiz olduğunu dilekçesine ekliyeceği bir hal tercümesinde bildirir. Ayrıca

(1) Bu hususi sebepleri bilhassa gayri Türk unsurların yakın zamanlara kadar ve hele Birinci Dünya Harbi içinde ve harbten sonra oynadıkları bozucu rolde toplanabilir.

borsaya kayıtlı en az iki aslî azanın namzedi takdim ve tavsiye etmesi şarttır. Komiser evrakı tetkik için borsa meclisine gönderir. Meclis incelemesini yapar. Sonra namzedin ismini borsa salonunda bir ay müddetle ilân eder. Bu suretle sağlanılan alenilik namzede karşı ileri sürülebilecek ciddî itirazların ilgililer tarafından yapılabilmesini sağlamak içindir. İstiyenler bu müddet içinde namzet hakkındaki bildiklerini borsa meclisine bildirirler. Ciddî bir müracaat vaki olmadığı takdirde meclis muamelenin tamamlanması için evrakı komiserliğe yollar. Komiserlik yapılmış müracaatta şayanı itiraz bir cihet görmediği takdirde müracaat evrakını son merci olan Maliye Bakanlığına gönderir. Bakanın tasdiki ile muamele tamamlanır, müracaat sahibi acenteliğe seçilmiş olur. Bakanın yetkisi tamdır. Kararı aleyhine müracaat edilecek üst bir merci yoktur.

Acantalar borsanın en önemli mutavassıtı olduğu için girerken konulan bu taahhüdat ile iktifa edilmemiştir. Alâkadarların uğramaları muhtemel zararları karşılamak üzere her acanta bankalardan birine borsa meclisi adına 5000 Türk lirası teminat tevdiine veya bu miktara müsavi kefalet mektubunu borsa meclisine teslim mecburdur. Borsaya aslî aza olarak girerken ödenilen bir de kaydiye vardır. Bunun miktarı 150 lira kadardır. Ayrıca her acanta yılda 100 lira aslî azalık aidatı öder. Bu rakamlar kanunun kabul edildiği 1929 yılı için tatminkâr sayılsalar da bugün için yetersiz rakamlardır. Zira Türk parası o zamandanberi kıymetinden bir hayli kaybetmiştir.

Yukarda da söylediğimiz gibi acantalar kendi adlarına muamele yapamazlar. Borsada üçüncü şahıslar adına iş görecektir. Bunlarla münasebetlerinde daima çok dürüst bir hareket tarzı takip ederler. Menfaatleri de bunu icap ettirir, zira acanta hayatını müşterileriyle olan münasebetlerden kazanacaktır. Eğer bu münasebetlerde dürüst hareket etmediği anlaşılacak olursa bütün müşterilerini kaybeder. Fakat kanun acentaları bu menfaat bağı ile bağlamağı kâfi görmemiştir. Bu dürüstlüğü kanunî teminat ile teyit etmiştir. Gerçekten 8 inci maddeye göre "acentalar her ne suretle olursa olsun başka bir meslek veya ticarete bulunamazlar. Kendi hesaplarına borsada iş yapamazlar. Ananım şirketlerde veya sair müesseselerde Meclisi İdare Azası, mürahhas vekil, müdür veyahut memur olamazlar".

Kanunumuzdaki hüküm mutlak ve kesindir. Başka memleketlerde mesele ayrı durumlara göre ayrı hükümlere bağlanmıştır. Genel olarak bu bakımdan sermaye şirketleriyle şahıs şirketleri arasında bir tefrik yapılmaktadır. Şahıs şirketlerine her ne suretle olursa olsun dahil olmak şirket'e menfaattar olmak demektir. Halbuki meselâ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasına veya Türkiye İş Bankasına hissedar olmak banka ile bir menfaat münasebeti temin eder. Fakat bu münasebet şahıs şirketlerindeki ile kıyaslanamayacak

derecede hafiftir. Bu itibarla kabili ihmâl telâkki edilebilir. Nitekim Fransa'da ticaret borsalarındaki Courtier ve Commissionnaire'ler için bu tefrik yapılmaktadır. (1). Keza bizim menkul kıymetler borsalarındaki acantalarımıza tekabül eden Londra borsasındaki Broker'lar herhangi bir firmanın ortağı olabilirler. Bu ortaklığın şekli de gayet geniş tutulmuştur. Firmadan temettü alan, ücret alan veya giriştiği iş başına komisyon alan bir ortak olabilirler. (2). Kanunumuzdaki bu hüküm sertliği acentalığın memleketimizdeki sui istimallerine set çekmek için konulmuştur.

Yalnız istisnaen acentalara bir şerik ile birlikte çalışmak üzere izin verilebilir. (Madde: 15). Bu da acenta için kat'i bir hak değildir. Acenta meclisince ve sonrada komiserlikce mahzurlu görülmediği takdirde kanunun bu hükmünden istifade eder. Yalnız bir ortakla çalışacak olan acenta aralarındaki ortaklık mukavelesinin bir nüshasını komiserliğe vermeğe mecburdur. Bu suretle bir acenta ile şerik olanlar borsaya girebilirler. Yapacakları muamelelerden acentalarda müştereken mesuldürler.

Acentalar yaptıkları muameleleri, üçüncü şahıslardan aldıkları alış ve satış emirlerini kayda mahsus iki defter tutarlar. (Nizamname madde: 49-53) İcrasına tavassut ettikleri muameleleri nihayet iki gün içinde ve müfredat itibariyle "yevmiye defteri" denilen sayfaları numaralı ve komiserlikten tasdikli bir deftere kayda mecburdurlar. Ayrıca kendilerine alış ve satış emri verenlere ita edilecek resmî bordroları ihtiva eden koçanlı bir defter daha tutmağa mecburdurlar. Bu defterin de sayfaları numaralıdır. Komiserlikten de tasdik edilmiştir.

Görülüyor ki kanun ve nizamname acentalar hakkında birbirini tamamlayan sıkı hükümler koymuştur. Yukarıda da söylediğimiz gibi bundan maksat borsa muamelelerinin muhtaç oldukları emniyetin teminidir. Acentaların ahlâki durumları, bilgi dereceleri ihtisasları ve işe vukurları ile bundan dolayı meşgul olunmaktadır. Diğer kontrol kaideleri ve servisleri de hep bu gayeyi temin maksadiyle konulmuş ve kurulmuşlardır. Borsalarda geniş ölçüde uygulanan vadeli muameleler bu emniyet tedbirlerini zaruri kılar. Zira yukarıda da bir vesile ile temas ettilimiz gibi vadeli muameleler muayyen bir vade sonunda kati neticeye varır. Buna borsa dilinde Liquidation devresi denir. Bizde bu 14 günlük bir devredir. Bu müddet içinde de vade ile alınan mal elden ele geçebilir.

A ile B arasında başlamış muamele M ile N arasındaki bir iş halini alır.

(1) Marre. Adı geçen eser, S. 36

(2) Harold Wincott, adı geçen eser, S. 58

A ile B biribirlerini tanıyarak böyle bir muamele için yeter derecede itimat taşıdıklarını karşılıklı ölçerek işe girişmiş olsalar bile - ki çok zaman buna imkân yoktur. Biz hadiseyi iyice canlandırabilmek için istisnâî bir durumdan bahsediyoruz - likidasyon gününe kadar işe karışacak diğer şahısların bu şekilde hareket etmelerine imkân yoktur. Yapılacak şey borsa muamelesine tavassıt edenlerin şayanı itimat kimseler olmalarını sağlamaktan ibaret kalır. Kanunumuzdaki ve nizamnamedeki birbirini tamamlayan bu sıkı hükümler bundan dolayı konulmuştur. Devletin müdahale etmediği İngiltere borsasında da aynı hükme raslamaktayız. Kanunun ve nizamnamesinin acentalar hakkında koydukları hükümleri şu suretle hülâsa etmek mümkündür:

°1 — Herkes acenta olamaz. Acenta olacak kimsenin şahsında aranan birçok noktalar vardır. Bunları yukarda anlatmıştık.

°2 — Şeraiti haiz olan kimseyi en az iki aslî üye takdim eder. Bu yeni namzedin şayanı itimat olduğunun garantisi demektir.

°3 — Borsa komiserinin itiraz ve kabul hakkı vardır.

°4 — Maliye Vekâletinin tasdiki de kontrolün bir başka merhalesidir.

°5 — Namzedin bir ay müddetle ilânı alenîliği temin eder. Tahkikat açılması imkânını verir.

°6 — Ayrıca banka teminatı da vardır.

°7 — Acentalar başka meslek ve ticaret icrasından alıkonulmuşlardır. Kendi adlarına borsa muamelesi yapmaları da memnudur.

°8 — Acentalar iki defter tutarlar. Bunlardan birisini icrasına tavassut ettikleri tekmil borsa muamelelerini müfredat itibariyle yazmağa mahsus yevmiye defteridir. Diğeri alma veya satma emirlerini verenlere itası lâzım-gelen resmî bordroları havi dipkoşanlı defterdir.

°9 — Her acenta yedi üyeli borsa meclisinin kontrolü altındadır. Bu kontrol herhangi bir muamele hakkında istenilen bir izahat veya açılan bir tahkikat şeklinde olabileceği gibi defterlerin muayenesi şeklindedey olabilir.

Borsa meclisi başka memleketlerde borsa ajanlarının kurdukları sendikalara tekabül eden bir teşekküldür. Yedi aslî azadan müteşekkildir. Borsanın çalışmasında mühim görevleri vardır. Ayrıca da yukarda söylediğimiz gibi acentaları kontrol vazifesi vardır. Yetkilerini şu şekilde hülâsa edebiliriz:

a) Borsa kanunu ve nizamnamesini tatbik etmek ve bunun için gereken tedbirleri almak,

A ile B birbirlerini tanıyarak böyle bir muamele için yeter derecede itimat taşıdıklarını karşılıklı ölçerek işe girişmiş olsalar bile - ki çok zaman buna imkân yoktur. Biz hadiseyi iyice canlandırabilmek için istisnaî bir durumdan bahsediyoruz - likidasyon gününe kadar işe karışacak diğer şahısların bu şekilde hareket etmelerine imkân yoktur. Yapılacak şey borsa muamelesine tavassıt edenlerin şayanı itimat kimseler olmalarını sağlamaktan ibaret kalır. Kanunumuzdaki ve nizamnamedeki birbirini tamamlayan bu sıkı hükümler bundan dolayı konulmuştur. Devletin müdahale etmediği İngiltere borsasında da aynı hükme raslamaktayız. Kanunun ve nizamnamesinin acentalar hakkında koydukları hükümleri şu suretle hülâsa etmek mümkündür:

°1 — Herkes acenta olamaz. Acenta olacak kimsenin şahsında aranan birçok noktalar vardır. Bunları yukarda anlatmıştık.

°2 — Şeraiti haiz olan kimseyi en az iki aslî üye takdim eder. Bu yeni namzedin şayanı itimat olduğunun garantisi demektir.

°3 — Borsa komiserinin itiraz ve kabul hakkı vardır.

°4 — Maliye Vekâletinin tasdiki de kontrolün bir başka merhalesidir.

°5 — Namzedin bir ay müddetle ilânı alenîliği temin eder. Tahkikat açılması imkânını verir.

°6 — Ayrıca banka teminatı da vardır.

°7 — Acentalar başka meslek ve ticaret icrasından alıkonulmuşlardır. Kendi adlarına borsa muamelesi yapmaları da memnudur.

°8 — Acentalar iki defter tutarlar. Bunlardan birisini icrasına tavassut ettikleri tekmil borsa muamelelerini müfredat itibariyle yazmağa mahsus yevmiye defteridir. Diğeri alma veya satma emirlerini verenlere itası lâzım-gelen resmî bordroları havi dipkoşanlı defterdir.

°9 — Her acenta yedi üyeli borsa meclisinin kontrolü altındadır. Bu kontrol herhangi bir muamele hakkında istenilen bir izahat veya açılan bir tahkikat şeklinde olabileceği gibi defterlerin muayenesi şeklinde olabilir.

Borsa meclisi başka memleketlerde borsa ajanlarının kurdukları sendikalara tekabül eden bir teşekküldür. Yedi aslî azadan müteşekkildir. Borsanın çalışmasında mühim görevleri vardır. Ayrıca da yukarda söylediğimiz gibi acentaları kontrol vazifesi vardır. Yetkilerini şu şekilde hülâsa edebiliriz:

a) Borsa kanunu ve nizamnamesini tatbik etmek ve bunun için gereken tedbirleri almak,

lerin konulmasını zaruri kılmıştır. Bu işlere gireceklerde de muayyen bir yaş haddi aranır. Asgarî bir tahsil derecesi bunlar için de mevzubahistir. Bunların da girecekleri işe vakıf olmaları lâzımdır. Bu bakımdan da kanuna bir takım hükümler eklenmiştir. Bunları aslî azalar yani acentalar tavsiye ve tezkiye ederler. Yapılacak bir tayin muamelesi üzerinde aleniyeti temin için bunların da borsa salonunda bir müddet için ilân edilir. Ve ilh... Yalnız bütün bu işlerde ölçü biraz daha geniş tutulmuştur. Bir başka deyimle cober veya kulisyeye olmak acenta olmaktan daha kolaydır. Meselâ coberler 500 liralık bir teminat akçası da yatırırlar. Fakat bu para gördükleri işin ehemmiyetine göre ayarlanmış ve daha az tutulmuştur. Fazla tafsilâta kaçmamak için bunları birer birer saymıyacağız. Coberlerin ve Kulisyelerin sayıları mahdud değildir. Ayrıca Coberler bir acenta ile işbirliği etmek mecburiyetindedirler. Bunlar alıp sattıkları esham ve tahvilâtı muayyen bir acentaya yazdırmakla mükellefdirler. Acentalar bu iş için borsa meclisince yapılan bir tarifeye göre muayyen bir komisyon "courtage" alırlar. Kayıtlı azalar isterlerse borsada kendilerini temsil ettirebilirler. Bunlara mümessiller denir.

Borsaya kayıtlı azadan bankalar, bankerler, sarraflar ile hisse senetleri borsada kayıtlı şirketler, borsa salonunda yapılan işleri yakından görmek üzere isterlerse birer mümessil gönderilirler. Bu mümessillerin mensup oldukları müesseselerin muvazzaf ve müseccel memurlarından olmaları zaruridir. Ayrıca temsilci olarak kabule şayan kimseler olduklarının komiserlikçe tasdiki icabeder. Borsa salonunda bunlar için ayrılmış özel bir yer vardır. Mümessiller burada bulunurlar. Borsa muamelelerine filen karışmazlar. Rollerini bir müşahit olmaktan öteye geçmez.

§ 3 — Paris borsasındaki mutavassıtlar.

Paris borsası benzer tesislerin en eskilerinden biridir. Tabii borsa mutavassıtları da onunla beraber çok eski bir tarihe maliktir. Bunlara dair ilk kiral emirlerinin XVI ıncı yüz yıla kadar çıktığı görülmektedir (1). Bu emirnamenin tarihî 1672 dir. Fakat bu işlerle uğraşanların resmî sıfatlarının kabulü asrın başına kadar çıkmaktadır. Paris borsasındaki mutavassıtları iki zümreye ayırmak mümkündür. Tıpkı İstanbul borsasında olduğu gibi yalnız bizim mevzuatımız bu mutavassıtları aslî aza ve kayıtlı azadan ayırmaktadır. Halbuki Paris borsasında ve birçok eyalet borsalarında mutavassıtlar buralarda mevcut ve birbirinden ayrı iki piyasaya göre birbirinden tefrik edilmektedirler. Gerçekten Paris'de bir kot'ta yazılı (coté) kıymetlerin alınıp satıldığı resmi piyasa vardır. Bir de serbest piyasa vardır. Bi-

(1) S. Robert-Milles, adı geçen eser, S. 95

F. J. Combot, adı geçen eser, S. 334

rinciye Parquet, ikinciye Coulisse adı verilir. Birinci piyasadaki mutavassıllaar Agent de Change denir. Serbest piyasadakilere coulissiers, Permisiers, Basıquler gibi çeşitli adlar verilir, bunları sırasıyla ve kısaca tetkik edelim.

1 — Agent de Change:

Fransız Ticaret Kanununun 76 ncı maddesine göre esham ve tahvilleriyle Kota yazılabilecek karakterdeki sair esham ve tahvilâtın alım ve satımına münhasıran Agent de Change'ler yetkilidirler. Kotu tesbit etmek emre muharrer senet veya sair kıymetli senetler ve bilumum ticari senetler üzerinde başkaları hesabına müzakerelerde bulunmak ve fiatlarını tesbit etmek selâhiyeti bunlara aittir. (1).

Agent de Change bir officier ministériel'dir. Yani Kamuya yarar bir hizmeti ifa eden kararname ile tayin olunan, her iki tarafa da yardım etmek durumunda olan yeminli yarı memur kimselerdir. Bunlar yaptıkları işlerin doğruluğundan ve herhangi bir kusur ile malûl olmasından mesuldürler. (2) Kararnameyi Reiscumhur imzalar. Mesul Bakan eğer tayin parquet bulunan bir borsaya yapılacaksa Maliye Vekilidir. Eğer yalnız serbest piyasası bulunan bir borsaya yapılacaksa Ticaret veya İktisat Bakanıdır.

Agent de Change olabilmek için birtakım şartlar vardır. Muayyen bir yaşda olmak, asgari bir tahsil görmüş bulunmak, en az 4 yıl bir diğer Agent de Change yanında çalışmış olmak, geçmişi bozuk olmamak, hakkında iyi şahadet edilmek, yekûnları hayli kabarık bir takım resimleri ödemek ve teminatı yatırmak ve nihayet sendikaya kaydolmak gibi şartlar bunların belli başlıları arasındadır. Paris borsasında 70 adet agent de Change vardır. Bunlardan herbiri büyük kıymetler taşıyan özel bir şirkettir; Şirketin iş hacmine göre bu değer değişmekle beraber çok zaman milyonları bulur. Bu kadar önemli bir servete herkesin sahip olamayacağı gözönünde bulundurularak agent olacakların 1/4 sermaye ile bu şirketlere iştirâk etmeleri kabul edilmiştir. Buna quart d'agent de change denilir.

Bunlar ne doğrudan doğruya ne de bilvasıta kendi adlarına ticarî muamelede bulunamazlar. (Fransız Ticaret Kanunu Madde: 85). Bundan maksat agent de change'in temasda bulunduğu müşterilere karşı bitaraflığını temindir. Aksi takdirde taraflardan birisini aldatmak durumuna düşer. Halbuki yeminli yarı memur sıfatı buna manidir. Bütün vazifeleri Côté edilmiş

(1) J-A. Miquel, adı geçe eser, S. 38

(2) Larousse du XX e siècle, "officier ministériel" başlıklı yazı, Dictionnaire Usuel de Droit, Paris, Larousse. S. 621-622 ve 47-48

menkul kıymetleri, hakikî değerlerini münakaşa etmeden üçüncü şahıslar adına alıp satmaktan ibarettir.

Paris borsasında Agent de Change'ler için ayrılmış bir yer mevcuttur. Burası yapılan muamelenin vadeli veya peşin olmasına göre ikiye ayrılır, Agent'ler Parquet'nin ortasında ya daire şeklinde veya yumurta şeklinde bir halka yapmak suretiyle mal arz ve taleplerini bildirirler. Bu boşluğa Corbeille denir. Buraya Agent bizzat gelerek alım veya satımını yapmağa mecburdur. Ancak yanlarındaki yerlerde kendilerini Teneur de Carnet denilen bir mümessil marifetiyle temsil ettirebilirler.

Agent de Change'lerin bir de sendikaları vardır. Paristeki sendika 7 aza idi. 70 aza toplanarak bunları seçer, vazifesi bizdeki borsa meclisininkine müşabihtir.

II — Serbest piyasa (1).

Bu piyasayı zaruret doğurmuştur. Uzun yıllardanberi meselâ Paris borsasındaki Agent de Change'lerin sayısı değişmemiştir. Halbuki menkul kıymetler son bir asır içinde çok büyük bir gelişme kaybetmiştir. Bu durum karşısında yeni bir piyasaya ihtiyaç hissedilmiştir. Agent'lara başvurulmadan muamele yapılan bu piyasaya Coulisse veya serbest piyasa denilmiştir. Buradaki mutavassitlara da Coulissier adı verilir. Bunların sayısı mahdut değildir. Tayinleri kararname ile olmaz. Muameleyi bizzat kendileri yapabilecekleri gibi başkaları adına da alım ve satım yapabilirler. Paris borsasında Coulisse'de ayrı teşkilât bulunan üç piyasa göze çarpar:

1 — Rant üzerinde vadeli muamele yapan bangerler sendikası veya rant piyasası, syndicat des banquier en rente.

2 — Vadeli kıymetler üzerine muamele yapan bankerler sendikası vadeli kıymetler piyasası, Syndicat des banquiers en Valeurs à terme.

3 — Peşin kıymetler üzerine muamele yapan bankerler sendikası veya peşin muamele piyasası. Syndicat des banquiers en Valeurs au comptant.

III — Bankerler "Banquiers" (2).

Fransa'da bizde olduğu gibi bankerler borsa muameleleriyle çok yakından ilgilidir. Yalnız kategoriye dahil birbirinden hayli farklı müesseseler vardır. İlk olarak yüksek banka ve bankerler vardır. Her memlekette yüksek maliyeyi "Haute Finances" bunlar idare eder. Merkez bankaları, sigorta gir-

(1) J-A. Miquel adı geçen eser S. 43; F-J. Combat, adı geçen eser S. 218 ve 233; J-E. Favre adı geçen eser, S. 248

(2) S. Robert Milles, adı geçen eser S. 106; E. Favre adı geçen eser S. 249

ketleri, şimentifer idareleri ve ilh... gibi. İhtiyaç anında devlet hazinesine bunlar yardımda bulunurlar. Elllerinde mühim malî imkân bulunan, hem de çeşitli hisse senetlerine sahip olduklarından bu müesseseler borsalarda mühim roller oynarlar. Fiatlar düştüğü zaman alır, çıktığı zaman satarlar. Bu sebepten ziyan etmelerine hemen de imkân yoktur. İkinci olarak biraz önce bahsettiğimiz müesseselerin gölgesinde yaşayan ikinci derecede müesseseler görülür. Borsa muameleleri bakımından bunlar daha mühimdir. Muttavassıtlar arasında mütalâa edilmeye de bu müesseseler daha ziyade lâyıktır. Çoğu eski bir maziye ve iyi bir şöhrete malik olan müesseseler, kıymetli maden alım satımı, arbitraj, ticarî senetler alım satımı, iskonto, menkul kıymetler veya gayri menkuller üzerinde rehin gibi çeşitli işler yaparlar. Yeni ticari müesseselerin kurulmalarına yardım ederler. Bunların hisse senetlerinin satılmasında önemli rol oynarlar. Müşterilerinin portföylerini idare ederler ve ilh... Çoğu bunlardan bir veya ikisi üzerinde ihtisas yapmışlardır. Müşterilerinin senedat cüzdanını, portfeuille, idare ettikleri zaman bir muttavassıt rolünü ifa ederler. Tabîî bu işi yaparken münasebette buldukları Agent de Change veya Colissier'den de faydalanırlar.

IV — Remisier'ler (1).

Yukarda da söylediğimiz gibi Agent de Change müşterisinden aldığı emri ifa ile vazifelidir. Bu emirler üzerinde tartışmağa hakkı yoktur. Aldığı emrin müşterisi için iyi veya fena bir netice vereceği ile asla meşgul olmaz. Başka türlü hareket etmesi de zaten kanunî durumu da müsait değildir. Fakat bu hal ortada bir boşluk bırakmaktadır, o da şudur: Agent de Change yanında müşteriyi temsil eden, onun menfaatını koruyan bir kimseye ihtiyaç vardır. İşte bu boşluğu Remisier'ler doldurur.

Bunların vazifesi müşteri tanımak ve tutmak, bunları beraber çalıştığı Agent de Change veya Coulissier'ye tanıtmak, mesuliyet kabullenmeden müşterilerine menkul kıymetler ve piyasa vaziyeti hakkında telkinlerde bulunmak, müşterisinin işlerini takip etmektir. Bu hizmetine karşılık kendisine bir miktar yardımda bulunulur ki buna Remise denir. Zaten Remiser adı da buradan gelmektedir.

Bu hizmetleri ifa edebilmek için Remisier piyasayı çok yakından ve ilgi ile takibe mecburdur. Ancak bu sayede münasebette bulunduğu müşterilerinin menfaatlerini koruyabilir. Bazıları işlerini daha ileri götürmüşlerdir. Müşterilerine telkin ettikleri itimat sayesinde onlardan takdirlere

(1) J. A. Miquel: Adı geçen eser S. 51; J.-E. Favre adı geçen eser S. 250 S. Robert Milles, adı geçen eser S. 109

terk edilmiş emirler almağa başlamışlardır. Bundan maksat şudur: Müşteri cüzdanında şu senetler için şöyle bir emir verir. Bu emrin piyasa durumuna göre yerine getirilip getirilmemesi Remisier'in takdirine terk edilmiştir. Bu itibarla borsalarda ciddi önemli bir mevkie sahiptirler. Bazılarına milyonlarla frank değerinde büyük servetlerin idaresi tevdi olunmuştur.

§ 4 — Londra borsasındaki mutavassitlar.

Londra borsası dünyanın en eski borsalarından biridir. (1) Ayrıca ikinci dünya harbine kadar mevcut borsaların en büyüğü ve en önemlisi idi. Halen borsada çalışanların sayısı 5000 - 6000 arasındadır. Ayrıca daktilo, telefoncu, haberci, memur vesaire adı altında büyük bir memur kalabalığı bu müessesenin işlemesi için çalışmaktadır. Bunlar içinde çok geniş bilgili, günün en son havadislerine kulağı delik insanlar vardır. Londra borsası gibi beynelmiled piyasanın en canlı ve mühim merkezi olan bir yerde çok çeşitli senetler üzerinde alışverişe tavassut etmek onları bilgili ve kuvvetli olmağa mecbur etmiştir.

Londra borsası, içeriden birinin yazdığına göre sosyal hayatın maktanı andıran bir manzara gösterir. (2). Bir başka deyimle sosyal hayat en mütavazundan en önemlisine kadar nasıl kademe kademe yükselen bir manzara gösteriyorsa Londra borsası da böyledir. İşe yeni girmiş genç çıraklar vardır. Londra borsası idare heyeti reisi de vardır. Bu makamın sahibi İngiltere bankası müdürü, Maliye Nazırı gibi kimselerle birlikte "national investment council"de yer ve söz hakkına maliktir. Londra borsasına en mütevazı memurluklardan birisi ile giren bir kimse zekâsı ve çalışması sayesinde zamanla bütün kademelerden atlayarak bu mesleğe yükselebilir. Borsaya başka türlü de girilebilir. Fakat bu yol hem daha pahalıdır, hem de küçükten başlayıncaya kadar öğretici ve yetiştirici değildir. Çocuklarını kendi yerlerine yetiştirmek isteyen borsa mutavassitları hemen daima bu zahmetli yolu tercih ederler.

I — Mavi rozetliler. The Blue Battons.

Bunlar çıraklardır. Borsaya serbestçe girip çıkabilmelerini teminen yakalarına mavi bir rozet takarlar. Bu adı işte bu rozetten alırlar. Muayyen derecere tahsili olan 18 yaşını doldurmuş her delikanlı bu sıfatla borsaya intisap edebilir. 21 yaşını doldurunca bunlara icazet verilir. Bu kendi adlarına bir kısım işleri yapabileceklerinin ifadesidir. Fakat çıraklık devam ediyor demektir. Bu devreden kurtulabilmek için Broker olmak lâ-

(1) Francis W. Hirst, The Stock Exchange, S. 29 ve müteakip Harold Wincott, The Stock Exchange, S. 17

(2) Harold Wincott, adı geçen eser S. 54

zımdır. Bunun için de hayli beklemek, çalışmak, öğrenmek ve para biriktirmek lâzımdır. İcazetli bir memur, Autorisedclerk, sıfatı kazanan bir kimse borsa meclisine, Londra borsasına aza olmak istediğini, müracaatla bildirir. Vakti gelince ismi bir liste ile ilân olunur. 4 kişi kendisini takdîm ederler. Bu aynı zamanda namzettir. Namzetin tekeffülü demektir. Ayrıca kaydiye ve teminat olarak birtakım paralar ödenir. Çıraklıktan yetişen bir kimse için 533,5 İngiliz lirası kadar tutar. Bunlar için yıllık kaidat 52,5 İngiliz lirasıdır. Fakat borsa azalığı piyasada alınıp satılır. İsteyen parasını ödemek suretiyle bir yer satın alabilir böyle bir kimse ilk hamlede 1390 İngiliz lirası öder. Yıllık aidat da iki mislidir. Yani 105 İngiliz lirasıdır. Bu suretle beklemekten kurtulmakta fakat paraca büyük fedakârlıklar yapmak zorunda kalmaktadırlar. Üstelik borsa rekabetin şiddetle hükmünü icra ettiği bir yerdir. Bu itibarla dışardan gelen ve bu işlerin içinde yetişmemiş olan bir kimsenin çıraklıktan yetişmiş olanlar kadar muvaffak olmasına çok zaman imkân olamaz. Fakat hangi yoldan gelirse gelsin Londra borsasına aza olacak bir kimse için iki imkân vardır: Broker olmak. Zira aynı zamanda iki imkân vardır: Broker olmak, Jobber olmak. Zira aynı zamanda iki ünvanı ihraz etmeğe imkân yoktur.

II — Broker (1).

Bu bizim borsamızdaki acentalığa tekabül eder. Londra borsasındaki 3565 üyeden 1486 sı Brokerdir. Bu adet bile Londra borsasında bu işle uğraşanların önemli durumunu belirtmeğe kâfidir. - Paris borsasında 70 adet Agent de Change vardır. - Başka yerlerdekinin tersine olarak Londra borsasında Broker bir firmanın ortağı olabilir. Hattâ herhangi bir ticari müessese ile münasebeti en geniş şekillerde tanzim edilmiş bulunabilir.

Broker çok bilgili, faal, uyanık bir insandır. Müşterileriyle olan münasebeti kendisinin kabiliyetine ve bilgisine bağlıdır. İsterse sadece borsadaki alım satım işlerine tavassut eder. Onlardan aldığı emirleri icra eder. İsterse bununla iktifa etmez. Müşterileriyle daha ileri bir münasebet tesis eder. Onların senedat cüzdanlarını - Portefeuille - idare eder. Bu müşterinin servetinin idaresi demektir. Ona kendi menfaati bakımından faydalı gördüğü telkinlerde bulunur. Yeni tasarrufların en kârlı olacak şekilde nerelere yatır-

(1) F. E. Armstrona, adı geçen eser S. 56 ve müteakip F. W. Hirst, adı geçen eser S. 73 ve müteakip, Harold Wincott, adı geçen eser S. 57, Encyclopaedia of the Social Scences cilt III. S. 9-13. (Broker ve Brokers' Loans başlıklı makaleler) Encyclopaedia Britannica cilt IV. S. 230-233. (Broker başlıklı makale) Cilt 21, S. 418-419. (Stockleroker başlıklı makale)

labileceğini onlara bildirir. Müşterilerinin karakterlerini gözönünde bulundurur. Atılgan ve cesaretli bir adamsa ona riski fakat o nisbette kârı fazla yerleri tavsiye eder. Az gelirli fakat emniyetli yerlere para yatırmak isteyenleri bu istikametlere sevkeder. Müşterisinin vergi durumunu gözönünde bulundurur. İleri müterakki bir gelir vergisinin uygulandığı bir memlekette müşterisinin serbesini idare vazifesini üzerine almış olan bir Broker, eğer vazifesini hakkiyle ifa etmek istiyorsa, bu noktayı da gözönünde bulundurmaya mecburdur. Eğer müşterisinde İngiliz lirası üzerinde $19\frac{1}{2}$ şilin-yani %97,5- vergi ödeyen zengin bir sermaye varsa ona vergiden nisbeten masun yerlerde para yatırmak imkânları hazırlamalıdır. Eğer geliri vergiye tâbi olmıyan bir harp malûlü ise ona başka bir yer şayanı tavsiye olabilir. Bütün bu işleri görebilmek için de Broker iktisadi, mali ve ticari işlerin gidişatı hakkında sağlam bilgi sahibi olmak, işlerin gidişini aralıksız takip etmek ve nihayet-müşterilerle yakından alâkadar olabilmek gerekir.

Broker yeni işler, yeni yatırımlarla da alâkadar olurlar. Hattâ bu gibi durumlarda mühim roller oynarlar. Bunu isterlerse tahvilâtı çıkaran müessesese ile borsa muhiti arasında mutavassıtlık etmek suretiyle yaparlar. İsterlerse tahvilâtı çıkaran müessesese ortada hiç görülmez. Broker kendi firması adına bunları satar. Bu gibi vaziyetler kendileri için he çok kârlı hem de çok nüfuz ve itibar kazandırıcı hallerdir. Onun için bir yandan bankalar diğer yandan da başka rakip firmalarla - Broker - mücadele etmek gerekir. Muvaffakiyet ise ekseriya zordur. Hele müşterilerle olan münasebet hayli nazik bir meseledir. Zira müşteri her zaman kolaylıkla nasihat kabul etmez. Kendi düşündüğünün yapılmasını ister. İsrar etmek müşteriye memnun etmiyebilir hattâ elden kaçırabilir. Her ikisi de zararlıdır. Yahut şöyle durumlar hasıl olur: Müşteriye şu çeşit hisse senetlerini bilfarz £ 5 üzerinden satma tavsiye edilir. Fakat spekülâsyon bu senetleri önce £ 9 çıkarır. Sonra £ 2 düşürür. Müşteri işi en kârlı tarafından alır. Hiçbir zaman yaptığı işin kârlı olduğuna hükmetmez senetlerini £ 9 üzerinden satmadığına hayıflanır. Bu itibarla her bakımdan muvaffak olan Brokerler oldukça azdır.

III — Jobber (1).

Bu mutavassıtlara hattâ aynı ad altında bizim borsalarımızda da rastlamaktayız. Fakat mahiyeti itibariyle aralarında oldukça mühim farklar vardır. Londra borsasındaki Jobber borsada geçen her işte önemli rolü olan fakat kamu ile karşılaşmayan bir kimsedir. Sebebi de şudur. Jobber topn-

(1) F. E. Armstrong, adı geçen eser S. 25 ve müteakip, Francis W. Hirst, adı geçen eser S. 75 ve müteakip, Harold Wincott, adı geçen eser S. 61-63

cıdır elinde çeşitli firmalara ait yüzlerce hisse senedi vardır, bir başka deyimle, senadat cüzdanı çok zengin ve mütenevvidir. Müşteri ile temasta bulunan Broker alım ve satım emirlerini alıp icra ettikçe hayli zaman gelip jobber'i bulur. Ondan şu çeşit senetler hakkında bir fiyat ister. Jobber karşısındaki alıcı mı yoksa satıcı mı olduğunu kestiremez. Ona iki fiyat verir. Meselâ 40,5 - 41 der, bu 40,5 dan alır, 41 den satarım demektir. Hergün aldığı ve sattığı senetleri karşılaştırır, neticede alacaklı veya borçlu çıkar. Senadat cüzdanının durumunu da ona göre tayin eder. Genel olarak Jobber herkesin aldığı zamanlarda satıcıdır. Herkes elden malı çıkardığı zaman alıcıdır. Aldıklarını birkaç zaman sonra fiyat yükselince tekrar satacaktır. Aradaki farktan faydalanacaktır. Bunların kazançları bundan ibarettir. Jobberler halkla - kamu ile - temas etmedikleri için komisyon almaları bahis konusu değildir. Bunun için de yetkili ve keskin görüşlü olmak lâzımdır.. Zira borsacı hayatını zuhur edecek fırsatları keşfetmek ve iyi kullanmak suretiyle kazanacaktır. Bu sezgi kabiliyeti Jobberlikte çok mühimdir. Ayrıca da görüşlerinde fazla dogmatik olmamak icabeder. Her insanın hata edebileceğini kabul etmek gerektir.

Jobber'in bir toptancı olarak ifa ettiği vazife son derece önemlidir. Yukarıda da bir vesile borsaların ticari riski dağıttığını söylemiştik. Borsaların bu rollerinin ifasında İngiltere'de Jobberler son derece mühim bir vazife almışlardır. Zira paralarını tahvilâta yatırmış sermayedarlar kötümserliğe kapılıp da ellerindeki senetleri paraya çevirmek istediklerinde Jobber bunları Kot fiyatından fazla farklı olmıyan fiyatlar üzerinden kendi portföyüne alır. Tersine olarak sermayedarlar ve iş adamları iyimserliğe kapılıp da paralarını tahvilâta yatırmak istediklerinde Jobber, bu kere senadat cüzdanındaki senetleri bu kere Kot fiyatın fazlaca üstünde olmıyan fiyatlar üzerinden onlara terkeder. Bu suretle hem ticari riski azaltır. Hem de piyasaya istikrar temin eder. Meselâ Nevyork borsasında bu çeşit mutavassıtlara raslanmaz. Bu yüzden de, bilhassa kati muamelelerde, fiyatlar çok düşüktür. Wall Street'in Carey Street'den daha dalgalı bir manzara göstermesinin sebebi budur.

Jobber'er arasında nisbi bir ihtisaslaşma da vardır. Bazılarının senadat cüzdanlarında - portefeuille = Book - daha ziyade demir-çelik sanayiine ait tahviller yer alır. Diğer bir kısmı elektrik işleriyle uğraşan müesseselerin hisse senetlerini daha sık alır satar ve ilh... Londra borsasındaki 3565 azadan 852 si Jobber'dir.

IV — Kayıtlı azalar. The Corparate Member (1).

Bunlar gayri mahdut mesuliyetli özel şirketlerdir. Kuruluşlarının sebebi

(1) Harold Wincott, adı geçen eser S. 64 ve müt.

Jobberlerin çok zaman melhuz ve muhtemel bir kâr üzerinden hem de mükerrer bir vergiye tâbi tutulmuş bulunmalarıdır. Durum kısaca şöyledir: Jobber fiatın yükselmesi üzerine belki de kazanamayacağı binaenaleyh muhtemel bir durum üzerinden vergi öder. Ayrıca bu durum kendi firmasının kâr vaziyeti üzerinde müessir olduğundan bir de firmaya hissedar olanların surtax'ına esas olur. İngiliz vergisinin ileri müterakki bir vergi olduğu düşülürse bu vergi vaziyetinin Jobberleri ne kadar müşkül bir duruma soktukları görülür. Gayri mahdut mesuliyetli özel şirketler bu manii bertaraf etmektedir. Zira bu takdirde ihtiyata ayrılan sermaye vergiden kurtulmaktadır. Fakat bunun da veraset vergisi bakımından mahzuru görülmüştür.

V — Diğer mutavassitlar.

Bunlar çok zaman borsanın azası olmıyan ve bir Broker ile birlikte çalışan yardımcı mutavassitlardır. Bu yüzden kendilerine Attaché denen aza olmıyan ve bir Broker ile birlikte çalışan Attaché'lerin harekâtından patronu mesuldür. Bunların vazifeleri müşteri arayıp bulmak ve bunları patronları ile temasa getirmekten ibarettir. Hayatlarını da yapılmasına fırsat ve imkân verdikleri borsa muamelelerinden alınan komisyonların 1/3 ünü almak suretiyle kazanırlar. Tabi müşteriye ne kadar kârlı işler yaptırırlarsa itibaları o nisbette artar, kazançları da yükselir. Mesuliyetin yokluğunu bu menfaat endişesi örter.

Diğer bir yardımcı da Remisier'dir. Bunlar borsaya aza oamazlar. Ancak bir Broker ile birlikte kaydolunabilirler. Bunların Attaché'lerden bir diğer farkı da deniz aşırı yerlerde oturmalarıdır. Hayatlarını aynı şekilde kazanırlar. Yapılmasının vesile ve imkân verdikleri mumeleden Boker'in alacağı komisyonun 1/3 ünü alır. Bankalar, bankerler ve muhasipler de borsa muamelelerinin yapılmasına tavassut ederler. Tabii bunlar bir Broker vasıtasıyla bu işleri yapabilirler. Bunun için de bir komisyon alır.

Netice:

1 — Gerek Memleketimizdeki, gerekse tetkik ettiğimiz iki memlekette borsa mutavassitları mühim vazifeler ifa etmektedirler. Bu iş memleketteki sermaye vaziyeti, iktisadi ve ticari hayatın gidişi ile çok yakından ilgilidir. Bir başka deyimle sermaye piyasasının ve nakit piyasasının canlılığı ve hayatıyeti borsadaki muameleler üzerinde de müessir olur. Bu takdirde borsa mutavassıtlığı büyük önem kazanır. Ayrıca iktisadi gelişmiş memleketlerde esham ve tahvilât şeklindeki servetler mühim yekûnlara baliğ olur. Bunların idaresi de son derece mühim ve nazik bir mesele teşkil eder. Yukarı-

danberi verilen izahlardan da anlaşılacağı üzere borsadaki mutavassıtlar bu işde mühim roller oynamaktadırlar.

2 — Fakat bir ideal olanı gözönünde bulundurmağa çalıştık. Borsa mutavassıtları arasında fena niyetli olanlar, vazifelerini kötüye yoranlar elbette vardır. Memleketimiz bu çeşit mutavassıtlardan büyük zararlar görmüştür. Bundan dolayıdır ki devlet, bir zamanlar canlılığı itibariyle dünyanın sayılı borsaları arasında yer alan İstanbul menkul kıymetler borsasını, sıkı bir mürakabe altına almıştır. Konulan kanunî tahditlerle borsa canlılığını kaybetmiştir. Kambiyo mürakabesi ecnebi parası üzerindeki alım satımları da kaldırmak suretiyle borsayı büsbütün cansız bir hale getirmiştir.

3 — Memleketimiz mevzuatı borsa mutavassıtlarının hukukî durumlarını da iyice tesbit ve tanzim etmemiştir. Hususiyle Ticaret Kanunumuzun bunlardan hiçbir suretle bahsetmemesi giderilmesi gereken bir boşluk olarak telâkki edilebilir. Üstelik menkul kıymetler borsalarını tanzim eden 1447 sayılı kanun da hayli eskidir. Bu kanunun ve nizamnamesinin günün ihtiyaçlarına uyacak şekilde yenilmesi temenniye değer.

4 — Zamanımızda hemen her memlekette borsa mutavassıtlığı bir erkek mesleğidir. Ne bizde, ne Fransa'da ve ne de İngiltere'de kadınlar bu mesleğe kabul edilmemektedir. Bu da bir noksan sayılabilir. İki cins arasında müsayatın her zamandan fazla ilân edildiği bir devirde kadınları borsa kapısından içeri sokmamak haksızlıktır. Ayrıca bu durum borsayı bir çok kıymetli yardımcılardan da mahrum etmektedir.

5 — Bizim memleketimizde para piyasasının ve sermaye piyasasının teşekkül edememesinde borsalarımızdaki cansızlığın çok önemli rolü vardır. Yurdumuzda kamu kredisi artık teşekkül etmiştir. Yatırımlarda gittikçe artan bir ehemmiyet kazanmaktadır. Bunu kurulan anonim şirketlerdeki artmadan anlıyoruz. Fakat borsayı millî gelirin geçtiği bir ikinci süzgeç - birincisi bütçe olmak üzere - yapmak istemiyorsak bu durumu islâh etmek zorundayız.